

ดีไซน์สำนักวนสะวิง

ประชา สุวีรานนท์

Knowledge is Light's glitzy design era

When Wit Suttasatien started his role as the editor of "Knowledge is Light" magazine in 1963, he brought his expertise as journalist and a knack of visual art to make the magazine lively with glitzy design.

Wit applied the sixties pop art, op art and psychedelic with funny and simple languages, which simplified a variety of knowledge, from science and technology to history and arts. This made knowledge accessible to the general public.

วิรัตน์ สุทตเสถียร
บรรณาธิการ
ของความรู้คือประทีป
ยุค “ป๊อปอาร์ต”

เมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว วงการนิตยสารไทยแทบจะไม่มีสิ่งที่เรียกกันว่าดีไซน์หรือการกำกับศิลป์ (art direction) การออกแบบนิตยสารเป็นเรื่องของบรรณาธิการและช่างเรียงพิมพ์ รูปประกอบกับตัวหนังสือดูเหมือนจะอยู่ร่วมกันอย่างไม่สมานฉันท์ หากจะมีสไตล์หรือการจัดหน้าก็เพื่อรับใช้เนื้อหา ไม่ค่อยจะกระตุ่นอารมณ์หรือไต่เต้า

ในช่วงนั้นเอง ความรู้คือประทีป ของบริษัท เอสโซ่ สแตนดาร์ด ประเทศไทย โดดเด่นด้วยรูปประกอบ การจัดหน้าและแนวคิด ดีไซน์หลุดจากรอบของสื่อประชาสัมพันธ์ของธุรกิจและนิตยสารทั่วไป ซึ่งต้องกำกับไว้ด้วยว่า ไม่ว่าจะในสมัยนั้นหรือสมัยนี้ก็ตาม ที่สำคัญคือ ประทีปได้กลายเป็นตำนานของวงการนิตยสารไทย เพราะสร้างบุคลิกเฉพาะตัวด้วยสไตล์แปลกใหม่ที่เรียกกันว่า ป๊อปอาร์ต ศิลปะที่กำลังโด่งดังของยุค

เมื่อก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ประทีปมีจุดประสงค์จะเผยแพร่ความรู้รอบตัวและข่าวสารด้านพลังงาน อันเป็นธุรกิจของเอสโซ่ การเผยแพร่ความรู้ด้านศิลปะวัฒนธรรมไทย เป็นกิจกรรมที่สร้างหน้าต่างและเป็นธรรมเนียมของอุตสาหกรรมใหญ่หลายบริษัทในสมัยนั้น ในยุคแรกนี้ ประทีปมีรูปปลั๊กอินแบบสื่อธุรกิจ ซึ่งแม้จะสวยงาม แต่ก็ยังเน้นความสุภาพเคร่งขรึม ความเปลี่ยนแปลง

แปลกเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เมื่อ วิรัตน์ สุทตเสถียร (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๒) ได้เข้ามาดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้จัดการแผนกประชาสัมพันธ์และทำการปฏิวัติรูปโฉมของนิตยสารเสียใหม่

วิรัตน์เป็นบรรณาธิการประเภทที่มีความชำนาญรอบตัว ทั้งในเชิงตัวหนังสือและการวาดภาพหรือออกแบบ ก่อนจะมาทำงานที่เอสโซ่ เขาเคยวาดการ์ตูนถ่ายภาพ และเขียนรูปประกอบ (ในนาม วิตตะมิน) อีกทั้งเคยทำงานที่บริษัทจำหน่ายภาพยนตร์ RKO และ Grant Advertising ในฐานะมีเดียโคออร์ดิเนเตอร์และผู้เขียนคำโฆษณา

เขาทำหนังสือพิมพ์มานาน เริ่มตั้งแต่เป็นคนแรก ๆ ของเมืองไทยที่ได้ร่ำเรียนมาทางนี้โดยตรง นั่นคือได้เข้าศึกษาวิชาการหนังสือพิมพ์ที่ฟิลิปปินส์ ครั้นเมื่อกลับมาเมืองไทย ก็ได้เข้าทำงานหนังสือพิมพ์ชื่อดังหลายแห่ง เช่น สุวรรณภูมิ, สุภาพบุรุษ - ประชามิตรฉบับวันอาทิตย์, ชาติไทยรายวัน, เพลินจิตต์รายปักษ์, เทอดไทยรายวัน และ ชาวไทย และเคยทำงานร่วมกับนักหนังสือพิมพ์ระดับตำนานของไทยเกือบทุกคน เกียรติภูมิสำคัญในโลกวรรณกรรมคือเป็นนักเขียนคนแรก ๆ ที่ใช้ “สำนวนสะวิง” ซึ่งหมายถึงการเขียนที่ลื่นกระชับ มีลีลาการเล่าเรื่องและประดิษฐ์ถ้อยคำที่แปลกใหม่ หลุดออกจากธรรมเนียมเดิมของภาษาไทยยุคนั้น

ดูจากความคิดและรสนิยมแล้ว ไม่น่าแปลกใจเลย ที่เขาจะกลายเป็นผู้บุกเบิกการออกแบบนิตยสาร ความชอบคำใหม่ ๆ คือไม่หวาดระแวงกับความเป็นต่างชาติ ทำให้เขาเลือกเอาศิลปะสกุลของตะวันตก เช่น ป๊อปอาร์ต อีป๊อปอาร์ต และไซคีเดลิก (psychedelic) ซึ่งเกิดใหม่และมาแรงที่สุด มาเป็นแนวทางในการออกแบบ ส่วนความช่างประสมคำอย่างไม่กลัวผิดไวยากรณ์นั้น ก็แสดงออกตรงที่นำเอาสไตล์ต่าง ๆ ของหลายยุคสมัยและไทย-เทศ มาผสมผสานกันอย่างสนุกสนาน

ทุกวันนี้ เราอาจรู้จักป๊อปอาร์ต รวมทั้งสไตล์ต่าง ๆ ของทศวรรษที่ ๖๐ ในนามของแฟชั่นย้อนยุคหรือ retro แต่เมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว ขณะที่สงครามเย็น การต่อต้านคอมมิวนิสต์และการสู้รบในเวียดนามยังดูเด็ด อีกทั้งความแปลกใหม่ของวัฒนธรรมป๊อปและวิถีชีวิตแบบฮิปปี้ ก็ยังเป็นประเด็นร่วมสมัย

เฉพาะปกหน้าและปกหลังอย่างเดียวทำให้เห็นการเปิดรับอิทธิพลดีไซน์ตะวันตกอย่างเปิดเผย ประทีปใช้สไตล์ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศเหล่านี้ เพื่อปรับใช้กับเนื้อหาไทย ๆ อย่างกล้าหาญ เช่น ฉบับปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ที่มีชื่อว่า “บ้านไม่รู้โรย” และออกในวาระครบรอบ ๒๓ ตุลาคม วันปิยมหาราช ปกหน้าเป็นพระบรมรูปทรงม้า แต่ม้าที่ทรงถูกประดับด้วยแถบธงชาติของชาติตะวันตกหลายชาติ

ปกหน้าฉบับขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นตัวเลขที่จัดเรียงในลีลาคล้ายจิตรกรรมป๊อปผสมกับเซอร์เรียลลิสม์ โดยมีเลข ๓ กลับด้านกลายเป็นอักษร E ของโลโก้เอสซี ส่วนฉบับ “รัก 15” เป็นสัญลักษณ์สันติภาพและเครื่องหมายต่าง ๆ ของเหล่าบุปผาชน

ปกหลังเกือบทุกฉบับเป็นเนื้อหาของศิลปะการออกแบบสมัยใหม่ ที่ทำเป็นประจำคือเอาโลโก้มาประยุกต์เข้ากับสไตล์ต่าง ๆ อย่างสนุกสนาน เด่นที่สุดคือรูปกระป๋องน้ำมันเครื่องของเอสซี ถูกแปลงให้คล้ายรูปกระป๋องซูปเปอร์แคมป์เบลล์ของ แอนดี้ วอร์ฮอล ศิลปินป๊อปอเมริกัน ส่วนในฉบับอื่น ๆ มีการใช้ตัวเลขจัดเรียงเป็นแพตเทิร์นหรือไม่ก็ซ่อนไว้ในลวดลายบนปกผีเสื้อ ฯลฯ

ประทีป จึงมีลีลาแบบ “สะวิง” เพราะเทียบเคียงได้กับสำนวนการเขียนของคุณวิตต์เองทีเดียว ...

ประทีปมีเป้าหมายคล้ายกับนิตยสาร “ศิลปวัฒนธรรม” ของคุณสุจิตต์ วงษ์เทศ ซึ่งเกิดขึ้นอีก ๑๐ ปีต่อมา นั่นคือฟื้นฟูความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย โดยพยายามปรับปรุงข้อเขียนให้ทันสมัยน่าอ่าน

ในเล่มมีเรื่องเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง จารึกโบราณ ถ้วยเคลือบลายคราม เครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง ไปลิตกรรมกองตระเวนหรือตำรวจ รถยนต์ยุคแรก ๆ ฯลฯ บางส่วนเป็นข้อมูลร่วมสมัย ได้แก่ ประวัติขององค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.) การจัดเขตการปกครองและเขตไปรษณีย์กรุงเทพฯ และข้อเขียนเกี่ยวกับสงครามเวียดนาม เช่น บทความเรื่อง “เวียดกง”

ทีมผู้เขียนล้วนแต่มีชื่อเสียง เช่น สุกิจ นิมมานเหมินท์, ศุภกิจ นิมมานนรเทพ, เทพชู ทับทอง, วิจารย์ ไชยสุต, เสลา เรชะรุจิ, ปรีดา ศรีชลาลัย, สมบัติ พลายน้อย, สันต์ เทวรักษ์, อุดม ประมวลวิทยา, วลีษฐ เดชกุญชร, วัลลภ โรจนวิสุทธิ, ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ฯลฯ

จุดเด่นคือ พยายามดัดแปลงงานวิชาการและ เอกสารโบราณให้ร่วมสมัย และทำให้ความรู้มีความ สนุกสนานน่าติดตาม รูปแบบของประทีปจึงมีบทบาท อย่างมาก มีการผสมสไตล์ต่างๆ อย่างอลหม่าน เช่น ใช้ภาพพิมพ์จากเอกสารโบราณ แต่แต่งเติมสีสันให้ ดูโดดเด่นแบบจิตรกรรมป๊อป เช่น รูปประกอบของเรื่อง “อาหารการกินสมัยแม่ครัวหัวป่าก์” ทั้งหมดนี้ก็ด้วย ฝีมือของนักออกแบบและนักวาดรูปประกอบชั้นนำ ในยุคนั้น ได้แก่ ปยุต เงากระจ่าง, ผดุงศักดิ์ ศรีวิเชียร, ประเสริฐ เกตุทัต, สายตา กาญจนานา, ไพรัช ไชศิริ และนพรัตน์ ลีวิสิทธิ์

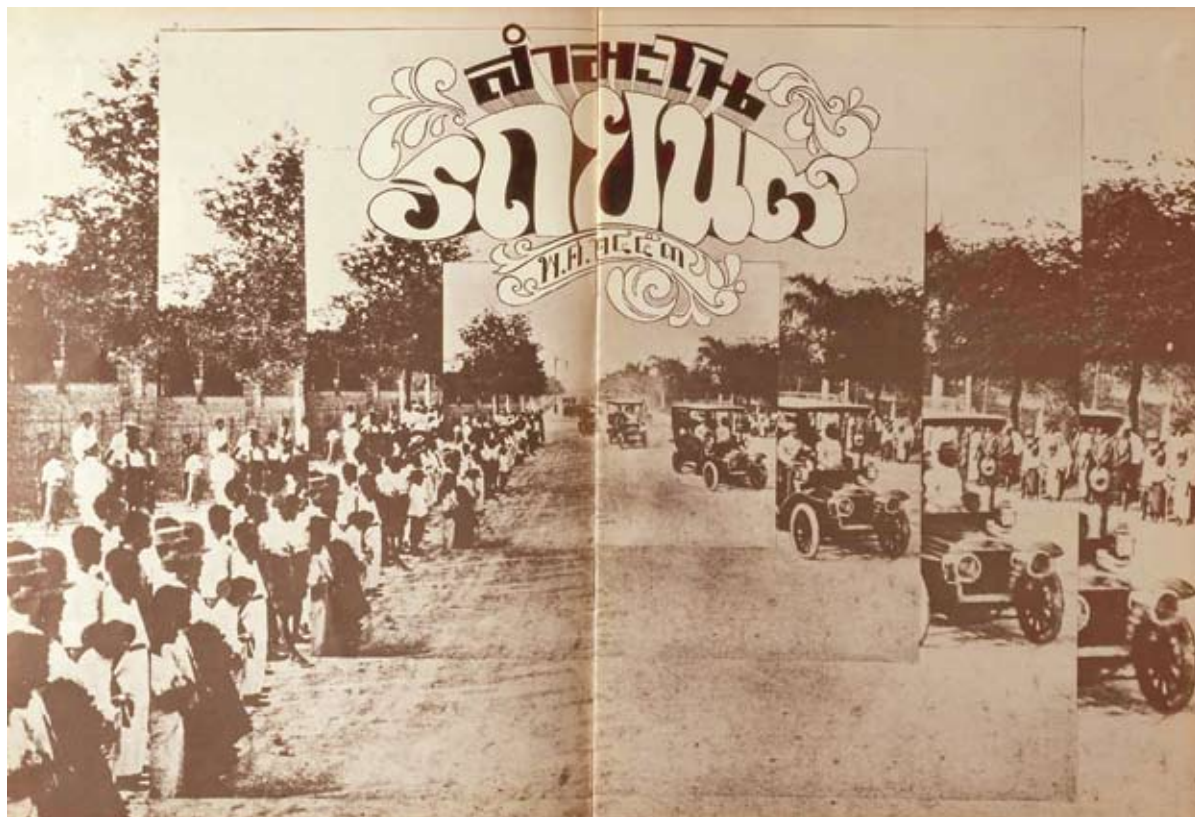
ใน “สำมะโนรถยนต์ พ.ศ. ๒๔๕๓” ระบุรถยนต์สมัย รัชกาล ที่ ๕ ถูกนำมาตัดต่อโดยเทคนิคการวางรูปซ้อน คล้ายกับจิตรกรรมรูปรางชาติสหรัฐฯ ของแจสเปอร์ จอห์น กลายเป็นภาพซีควเอนซ์ที่มีความเคลื่อนไหว

ในหลาย ๆ ครั้ง สไตลล์อาจเปลี่ยนแปลงบริบทของ เนื้อหาอย่างสิ้นเชิง เช่น ในฉบับ “พิรุณพิราม ๒๕๑๓” มีบทความเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ และการประกาศสละราชสมบัติ ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่รูปเป็น ปืนกลหนักในสไตล์ป๊อปอาร์ตขนาดใหญ่เต็มสองหน้า พร้อมตัวอักษรแบบการ์ตูนบอกเสียงยั้งไว้ดัง “แตก แต้กแตก”

ตัวอย่างแบบนี้มีมากมาย เช่น “ประวัติเงินตรา ของไทย” ใช้รูปธนบัตรโบราณกับรูปสาวในชุดมินิสเกิร์ต แถมยังใส่สีสันแบบป๊อปอาร์ต, “ประวัติการทำขวัญใน สมัยโบราณ” ใช้รูปลายกันหอยที่คล้ายอ็อบอาร์ต, “ประวัติของครุฑพ่าห์” ใช้รูปครุฑกับธงไตรรงค์ของไทย, และในบทความชื่อ “ฉันรักป่าสยาม” ใช้รูปฮิปปีผสมยาว กับดอกไม้ซึ่งดูคล้ายดอกกัญชาหรือฝิ่น

แม้แต่บทความวิชาการเกี่ยวกับน้ำมันและการเมือง เรื่องพลังงานในสมัยนั้น ประทีป ก็ใช้สไตล์ที่โจ่งฉ่าง เกินความเป็นธุรกิจ เช่น ตั้งชื่อบทความเกี่ยวกับน้ำมันดิบ ว่า “เจ้าแม่ทองคำ” หรือใช้อักษรแบบไซเคิเดลิคสำหรับ บทความวิชาการเรื่อง “วิธีการขุดเจาะน้ำมัน”

ส่วนดีไซน์นั้นก็หิวหาเกินเนื้อหา เช่น หน้ากลาง ของฉบับ “ร้อน’15” เป็นรูปโรงกลั่นน้ำมันบนพื้นหลัง แบบอ็อบอาร์ต, ชื่อบทความ “สารผนวก” ใช้วิธีจัดเรียง ตัวอักษรเป็นรูปเสือ, “เลือดดำ แม่ธรณี” นำเอาส่วนหนึ่งของจิตรกรรมชื่อ “Brushstroke” ของรอย ดิซเทินส์ไดน์ ศิลปินป๊อปมาขยายเต็มสองหน้า, “เปลวสุรียา” เป็น บทความเกี่ยวกับปิโตรเลียมเหลว แต่ใช้รูปประกอบ เป็นอักษรประดิษฐ์ที่มีลวดลายและสีสันดูน่าเวียนหัว ส่วนฉบับ “พลัง’16” มีปกเป็นรูปโรงกลั่นน้ำมันที่ถูก ดัดแปลงให้ดูคล้ายเครื่องดนตรี

นอกเหนือจากป๊อปอาร์ต ประทีป น่าจะได้รับ อิทธิพลจากแหล่งอื่น ๆ โดยเฉพาะนิตยสารจากสหรัฐอเมริกา เช่น Push Pin Graphic อันเป็นผลงานของกลุ่มนักออกแบบที่มีชื่อว่า “พุซพิน” (Push Pin) ประกอบด้วย มิลตัน เกลเซอร์, ซีมอร์ คิวอर्थ, เอ็ด ซอเรล ซึ่งเริ่มก่อตั้งในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐ และกลายเป็นกลุ่มดีไซน์เนอร์ชั้นนำของโลกในเวลาต่อมา

จุดเด่นของ Push Pin Graphic คือการร้อยพิน สไตล์ของอดีต เช่น วิกตอเรียนสไตล์ ทั้งที่เป็นตัวพิมพ์ รูปประกอบ และการจัดหน้า นอกจากนี้ ยังไปหยิบยืมม อาร์ทนูโวและเดโค แถมยังเอามาสวมกับไซคีเดลิก ฯลฯ ในเวลาต่อมา การนำสไตล์เก่ามาตีความใหม่ เพื่อทำให้ กลายเป็นอีกสไตล์หนึ่งซึ่งมีความเป็นตัวของตัวเองนั้น เป็นแนวทางหนึ่งในการศึกษาศิลปะและการออกแบบ แนวทางนี้จะเน้นการนำสไตล์ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้กับ เนื้อหาร่วมสมัยและบริบททางประวัติศาสตร์ยุคอื่น ๆ ด้านหนึ่งเพื่อสดุดีความสำเร็จของคนรุ่นก่อน ๆ และ ฝึกปรือความเชี่ยวชาญในสไตล์ของงานเหล่านั้น แต่อีก ด้านหนึ่งก็เพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ศิลปะการ ออกแบบ บ่มเพาะความภูมิใจในความสำเร็จหรือ หลักไมล์แห่งวิชาชีพตน

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่พุซพินพยายามร้อยพิน ศิลปะของอดีต เช่น นำตัวพิมพ์ตะกั่วจากยุควิกตอเรียน กลับมาใช้ ประทีปหันไปหาเทคโนโลยีทดแทนแบบไทย ๆ นั่นคือตัวประดิษฐ์หรือการวาดอักษร (Calligraphy) เทคนิคนี้สามารถประยุกต์ใช้ได้กับทุกสไตล์ มองในแง่นี้ ประทีปน่าจะโพสตีโมเดิร์นยิ่งกว่าพุซพิน นั่นคือดัดแปลง เทคนิคและสไตล์ให้คลี่คลายออกไปตามใจชอบมากยิ่งขึ้นกว่าพุซพิน และสร้าง วิกตอเรียนแบบใหม่ขึ้นมา

...

ทั้งหมดนี้ ทำให้ประทีปไม่ใช่เพียงการตกแต่ง ประดับประดา แต่เป็นการสื่อสารแบบหนึ่ง ในวงการ ศิลปะและการออกแบบ มีคำถามว่าการใช้สไตล์ที่ หิวหว่าเกินหน้าเนื้อหานั้น เป็นเครื่องหมายของการ ตกเป็นทาสแฟชั่นหรือไม่ และถ้าหากสไตล์ไม่ใช่เพียง แฟชั่น แต่เป็นการสื่อสารและไอเดีย เมื่อประสบความสำเร็จ ก็จะกลายเป็นสำเนียงที่ส่งเสริมภาษาและ ความคิดได้

ความรู้คือประทีปยุคป๊อปอาร์ต ผลงานของวิรัตน์ สุทธรเสถียร เป็นการถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่แล้ว ความ สะวังของดีไซน์หรือการผสมผสานหลายสไตล์เข้าด้วยกัน อาจจะทำให้สไตล์เด่นกว่าเนื้อหา แต่เป็นตัวอย่างที่ดี ของการปะทะสังสรรค์กันระหว่างสไตล์ ซึ่งหมายถึง ความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมตะวันตก/ตะวันออก เก่าใหม่ เทคโนโลยี/งานฝีมือ สื่อธุรกิจ/ภาษากราฟิก แบบชาวบ้าน

และเหนือสิ่งอื่นใด เป็นความพยายามครั้งสำคัญ ในการทำให้ความรู้เป็นสิ่งที่เข้าถึงประชาชน

...

ประชา สุวิธานนท์

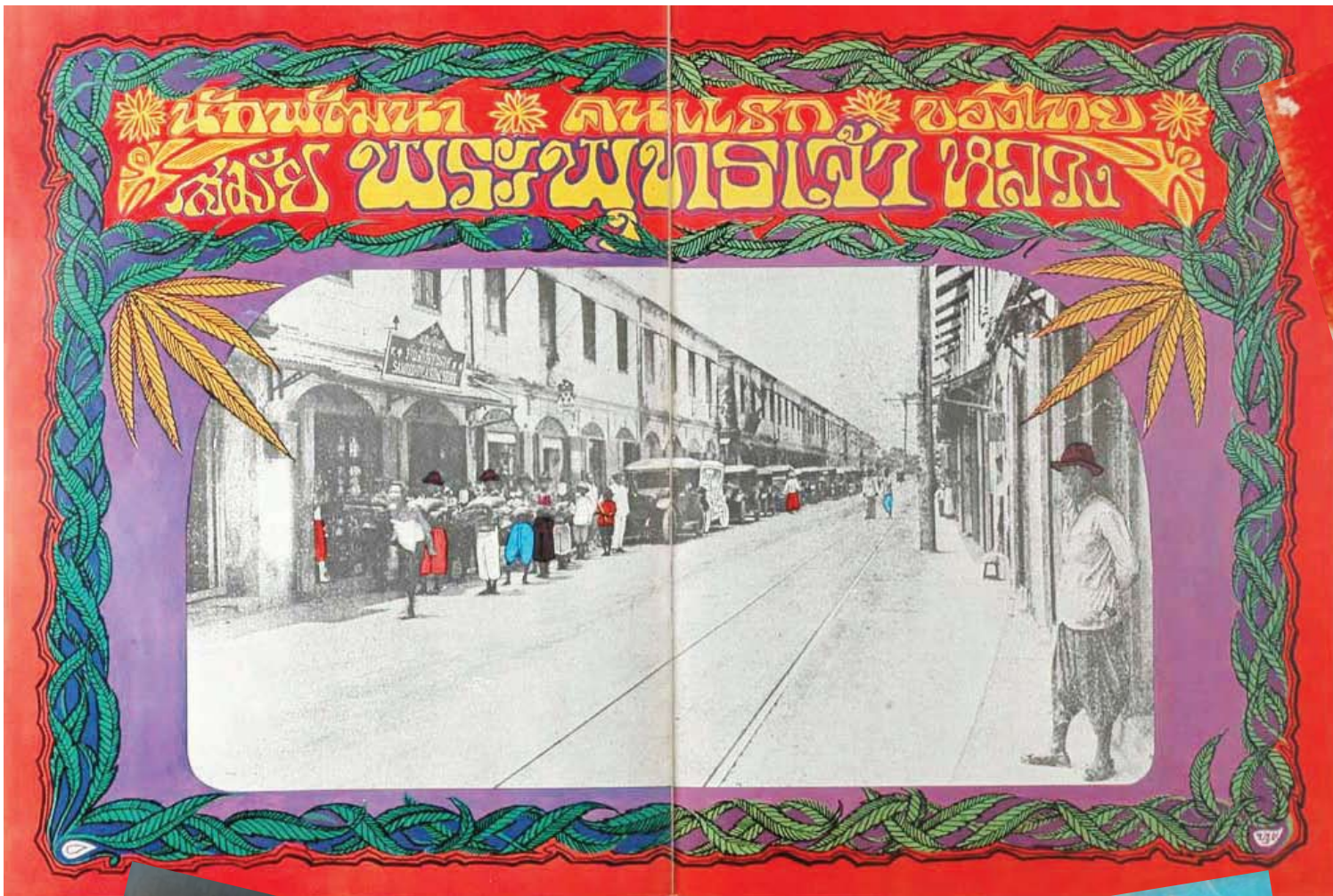
เป็นกราฟิกดีไซน์เนอร์,

นักเขียนคอลัมน์ “วิช่วลคัลเจอร์” ในมติชนสุดสัปดาห์ และวิทยากรบรรยายพิเศษในสถาบันการศึกษาหลายแห่ง ได้รับรางวัลศิลปินศิลปาธร สาขาเรขศิลป์ กระทรวง วัฒนธรรม ประเทศไทย ปี พ.ศ.๒๕๕๓

ประทีปไพฑูริย์
เฟื่องการตกแต่ง
ประดับประดา
แต่เป็นการสื่อสารแบบหนึ่ง
ในวงการศิลปะและ
การออกแบบ

ความรู้คือประทีป
ยุคป๊อปอาร์ต
เป็นความพวงจามครั้งสำคัญ
ในการทำให้ความรู้
เป็นสิ่งที่เข้าถึงประชาชน

